

ТЕРМІНОЛОГІЯ, пов'язана з ХАТОЮ та її БУДІВНИЦТВОМ

Піддашня - частина даху
облако - вікно
карниз - виступаюча частина навколо вікна, дверей, печі
обістя - відокремлена частина садиби, на якій розміщували господ. будівлі
лиштва - повздожня балка під виносом стріхи
піл - спальне місце
канапа - переносна лавка
передвікна - дерев'яний поміст
жердка - своєрідна вішалка д/одягу
ряднина - верета/ верітка, доріжка

ключиння - дерев'яні козлики на даху, якими притискували соломую або очерет
одвірки - частина дверей
дармовіси - випуски балок
віконниці, наличники - обрамлення вікон
коніки - кілки у вигляді кінської голови
груба - ще одна піч для опалювання хати
налавники - килимки на лавки
світець, посвіт - димовивідний пристрій над лучиною
чільна стіна - центральна стіна будівлі
призьба - утеплювач, лавка на подвір'ї
витинанки - вирізані паперові прикраси

Обряди, пов'язані з будівництвом хати та входинами

Домовик - добрий дух сім'ї, кликали на нове помешкання;
сміття, жарину, пізніше - тварин --- до нової хати «на щастя»;
!!! - «чортове дерево» - бузина, на межі, на роздоріжжі, могилі, току; де стався якийсь злочин, вбовство, самогубство; де закопане щось нечисте

+ на рівному, на відсонні, на цілині; зрання і навесні; на **покутньому стовпці** - гроші, щоб велося у господарстві (**вовну** - щоб б. тепло; **жито** - для довголіття) - своєрідна компенсація за зрубані дерева - «будівельна жертва»; коли **підвалини** готові - роботу припиняли - обрядовий обід + організація **толоки**; будівництво обов'язково завершували **до заходу сонця**; хату прикрашали (східний причілок - найчастіше зеленою гілкою);

на входини - **хліб і сіль** - символи достатку, бажали щастя у новій домівці: «Дай Боже добро у вашу хату!», «Щастя-здоров'я вам у хаті!», «Будьте веселі, як весна, багаті, як земля! Дай вам, Боже, і щастя, і сили!», «Будьте здорові, і хай весна зігріє Вас і Вашу милу квартиру!».

Інтер'єр житла та начиння

Ви **стіни**, не будьте німі, ви, **сволоки**, підійміться, і лихі речі, лихі мислі на добре поверніться, бо Іван їде чорним волом, щоб став моїм ворогам язик колом!

Поріг - фортеця, незрушна межа («цей поріг тебе не прийме, як зневажиш мужа»); Там поріг - білий, як сніг (про чесних газдів), ступай туди сміло, буде й тобі біло, **або**: на тому порозі сам чорт чоботи дьогтем мастив - туди ступиш - і сам чортом станеш; хто з чим до хати ступає, те й осідає на твій поріг; отож, **на** поріг сідати - все в себе впускати (на ніч притрушували полином, освяченим маком, по суботах видраювали його пісочком до блиску; **під п.** - підкову (на щастя **або** щоб гроші велися) чи **дві** (**ріжки** до хати і з хати! - щоб люди й гості до хати й з хати); переливали через нього сечу «най ця мертва вода відверне усе мертво від цього дому, бо тут живі і їм жити»); **народження дитини** - до церкви, через **совок** з **жаринню**, щоб не боялась, а на порозі - через **шириньку** - щоб до вінця честі своєї не засоромити; **у дорогу** - шмат хліба або мамалиги та часник на порозі; шану, **ідучи до вінця або в останню путь** (стукають труною об поріг); **кінська підкова**, на Поліссі - **палиця з осики** до порога.

Заборона: не можна ввечері виходити **за п.**, як щось учується, ніби хтось гукає, **бо** покинеш свій дім; на порозі **їсти** - пам'яті не будеш мати **або** не знайдеш собі пару; **переходити п.** однією ногою взутою, а другою босою **або** **подавати** воду через поріг - не оженишся **або** не вийдеш заміж; **рубати** - шкодитиме худобі **або** в двір

забігатиме чужий собака; давати через п. - сам будеш просити; перемітати сміття через п. - виметеш когось з родини або хлопці не любитимуть.

Вікно - символічна межа між внутрішнім і зовнішнім світом, через в. - спілкування з сонцем, богом; але: не тільки добрі божества, світло, душі предків, а й нечиста сила; для охорони - магичні орнаменти, різьба, знаки-обереги: кола, геометричний орнамент, кривульки (символи сонця), хрести(символи вогню); в. - очі хати, закривалися на ніч; під в. колядують і щедрують, коляду подають через вікно; на в. під час поминок ставлять склянку з водою, кладуть хліб для душі померлого; у в. не можна дивитися, як несуть мерця; у деяких місцевостях мерця виносять через в.; розмальвані в. - в хаті дівка на виданні; зсередини - занавісками або фіранками, подекуди прикрашалися рушниками (обереги).

Красуня-**Піч** була і годувальницею, і нагрівальницею, і лікувальницею, і розважальницею; але - насамперед вогонь, вогнище; центр численних обрядів, народних вірувань, звичаїв: укладати шлюб біля родинного вогнища, хтось з батьків: «Нехай вогонь поєднає»; пізніше - під час заручин старости та наречена - ближче до печі (перші намагалися відколупнути від п. шматок глини або обмазки і покласти до кишені, щоб сватання вдалося, а дівчина - колупала комин, ніби благаючи захисту); вогонь у печі - священний - не можна пловати, кидати щось нечисте; попіл теж символічне значення; хлібна лопата, коцюба, рогач - вірні «сторожі» п. (під час сильної зливи, грози, граду - викинуті навхрест на подвір'я коцюба та лопата відводять грозу); їх не м. ставити на ніч, а треба класти(будуть відпочивати і господині дякувати, інакше лятимуть); не м.: ручкою від коцюби чіпати вогню, бо яструб хапатиме курей; переступати через к. - бо будеш хворіти на пропасницю або будуть нариви. За формою комина - лівобережна(к., стінки якого приставлені на припічок урівень з ним); правобережна (к. у формі зрізаної піраміди - у вигляді нависаючого над припічком коша) та лемківська (орієнтація її отвору на причілкову стіну + правобережний тип).

Діжа - «без столу, печі та діжі немає тепла й їжі»; шанували й доглядали особливо дбайливо; коли «втомлювалась» і хліб переставав вдаватися, її правили (на підповні - перед повним місяцем, щоб завше повна була); шкребли освяченим на Великдень ножем і добре вимивали теплою водою, примовляючи: «Діжа, діжа, треба тобі віхтя і ножа»; натирали зсередини цибулею і сіллю; «правлену» д. або зовсім нову ставили коло криниці, наливали холодною водою і давали напитися корові (прибутки і хлібний достаток); на Хрещення, коли хазяїн обходив обійстя, пишучи всюди хрестики, перший ставив на ній; щоб насіння добре сходило - всипали на певний час в д.; молода на весіллі - на пікну діжу; Коли купують нову д. - діжа(парне число клепок) /діж(непарне); коли купують, примовляють, рахуючи: діж, діжа- повинно бути 9 пар клепок - гарна д.; ознаки - щоб клепки стояли так, як росте дерево, то буде гарно сходити хліб; діжниця «невеличка»; діжчина «поганенька», діжка, діжечка - змен. ф-ми.

Горщик (макітра, -терка), барило - орнаментация; як горшки विकіпають - щось лихе буде; коли віддаєш (позиченого) г., клади шматочок хліба; посуд господиня купувала на ярмарку перед святами: треба було вміти вибирати горщики та макітерки, стукаючи г. об г. і прислухаючись до дзвону. Твердий, чистий передзвін підказував, що г. послужить господині багато років, бо ж недарма кажуть: «тріснутий г. не дзвенить» (пор., г. з кашою та діркою внизу на другий день весілля вручають батькам молодої, якщо та була нечесною). **Гончарство** - у 17-18 ст. !!! Опішня, Глинськ, Зінків, Миргород, Ромни (Полтавська о.); Дибинці, Канів, Ревінка (затопл. Кременч. водосховищем), Сунки, Цвітна (підніпровські осередки - + фігурний посуд для напоїв; Поділля - Бар, Бубнівці, Гайсин, Летичів, Смотрич; Зах.У. - Потелич, Яворів, Коломия, Мукачеве, Косів, Пістинь.